

گزارشی توصیفی بخشی از اقدامات علمی - حوزوی ناظر به نیازهای انقلاب اسلامی (فقه حکومتی و علوم انسانی اسلامی)

عباسعلی مشکانی سبزواری

اشاره

یکی از مباحث مهم و بنیادین مطرح در حوزه‌های علمیه پس از انقلاب اسلامی و تشکیل حکومت دینی با محوریت فقه شیعی و کارگزاری فقیه عادل، بایستگی مطالعات اسلامی، ناظر به موضوعات گوناگون اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، حقوقی، تربیتی و فرهنگی است. مهمترین نکته در این میان - که در پرتو نظام اسلامی و حکومت فقیه عادل خود را می‌نماید - ضرورت خوانش منابع دینی و فقهی از پایگاه حکومت است. بدین معنا که فقه و منابع دینی پس از قرار گرفتن در رأس امور و محوریت یافتنشان در امر حکومت، ضرورتاً نگرش و روی آوردی نوین به مسائل و موضوعات را نیازمند است و بالتبع این تغییر نگرش در حوزه مسائل و موضوعات، تغییر نگرش و فهم در حوزه منابع را به دنبال دارد، چه اینکه نسبت حکم و موضوع، نسبت معلول و علت است، و به تبع تغییر موضوعات و تغییر نگرش نسبت به آنها، احکام نیز تغییر می‌یابد. از سوی دیگر گستره وسیع حوزه موضوعات، بهره‌گیری از علوم انسانی و نیز علوم پایه در فرایند شناخت موضوعات (مصادیق) را ضروری می‌نماید. در این میان اما، علوم انسانی و پایه‌ای موجود، زائیده تمدن غرب است که با خوانشی مدرنیستی تولید شده است. خوانش مدرنیستی، خوانشی مبتنی بر هستی‌شناسی ماتریالیستی، انسان‌شناسی اومانستی، روش‌شناسی

سکولاریستی و معرفت‌شناسی پوزیتیویستی است که نسبتی با وحی و دین ندارد. روشن است که استفاده از این علوم در موضوع شناسی، فقیه را از واقعیت و حقیقت موضوعات دور کرده و در نتیجه حکم صادره از سوی او، به طور ناخواسته‌ای بازی در زمین تمدن غرب محسوب شده و در جهت گسترش و تقویت آن تمدن بریده از دین و وحی الهی گام برخواهد داشت. با توجه به توضیحات فوق، حوزه‌های علمی و دینی در راستای فهم صحیح احکام الهی و عرضه آن به جامعه و حکومت دینی، بایستی در دو حوزه علوم انسانی و پایه (به عنوان «نظام موضوع‌شناخت فقاهت») و نیز علوم مربوط به شناخت و استنباط حکم (به عنوان «نظام حکم‌شناخت فقاهت»)، خصوصاً بعد از تشکیل حکومت دینی، ورود تخصصی و بنیادین داشته باشند.

این امر مهم همواره مورد تأکید رهبران انقلاب اسلامی، خصوصاً رهبر معظم انقلاب، حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای (حفظه‌الله) بوده است. ایشان با توجه به ضرورت این امر، به منظور ایجاد تحول در عرصه مطالعات دینی، خود پیش‌قدم بوده و هر بار با بیان عرصه‌ای که نیازمند نگاه جدید حوزویان است بر آن تأکید نموده است. نمونه این تأکیدات، فرمایشات ایشان درباره توجه به علوم انسانی - اسلامی، فلسفه و فلسفه سیاست و اجتماع، کلام اجتماعی و کلام سیاسی و... است. معظم‌له همچنین در بحث‌های خود، اهمیت رویکرد حکومتی به فقه و منابع دینی و داشتن بینش کلان، سیستمی و اجتماعی در این حوزه را روشن نموده و بر برگزاری درس‌های خارج، همایش‌ها و نشست‌های علمی، کرسی‌های نظریه‌پردازی و نیز انتشار نشریات و آثار علمی با رویکرد فوق به مباحث پیش‌گفته را مورد سفارش، تأکید و اصرار قرار داده است.

در پرتو این تأکیدات، و نیز در اثر درک به موقع برخی از نهادهای علمی و نیز بعضی از شخصیت‌های علمی و دغدغه‌مند حوزوی، شاهد برگزاری همایش‌ها، نشست‌های علمی، درس‌های خارج و نیز تولیدات علمی (کتاب، مقاله، پروژه علمی، نشریه علمی و...) متعددی در این حوزه بوده‌ایم. اما این همه و به‌رغم جملگی این تلاش‌ها، هنوز در آغاز راهیم و نیل به این هدف، تلاش فراوان و مداوم نسل‌های آینده را می‌طلبد. در این گزارش، به معرفی برخی از این موارد اهتمام شده است. گفتنی است که این گزارش، به معنای نفی موارد دیگری که در این زمینه‌ها اتفاق افتاده و یا در جریان است، نیست، بلکه با توجه به ضیق مقال و مجال در این فرصت، صرفاً به معرفی ۲۰ درس خارج، ۱۰ همایش علمی، ۱۰ کتاب و ۱۰ پایان‌نامه در دو حوزه علوم انسانی - اسلامی و فقه حکومتی (رویکرد حکومتی به فقه) اهتمام شده است.

گزارش توصیفی
اقدامات علمی ناظر به
نیازهای انقلاب اسلامی
(فقه حکومتی و علوم
انسانی اسلامی)

الف) درس خارج‌ها

۱. خارج مبانی فقه حکومتی؛ استاد میرباقری

این درس از دی ماه ۱۳۹۱، توسط رئیس فرهنگستان علوم اسلامی آغاز شد. گرچه مدت برگزاری این جلسات محدود بود، اما محتوای ارائه شده در آن، جزو ابتکاری‌ترین مباحث در حوزه رویکرد حکومتی به فقه به شمار می‌شود. برخی از سرفصل‌های در نظر گرفته شده برای این بحث به قرار ذیل است: تعریف، ضرورت و پیشینه فقه حکومتی، مسائل مبانی فقه حکومتی، تبیین مبانی کلامی، جامعه‌شناسی و معرفت‌شناسی فقه حکومتی، جایگاه فقه حکومتی در منظومه علوم و معارف، طرح و بررسی نظریه‌ها و رویکردهای شهید صدر، نظریه علامه طباطبایی، نظریه توسعه کارکرد «عقل» در معرفت دینی، نظریه به‌کارگیری «مصلحت» در تفقه دینی، رویکرد توسعه در روش و منطق فهم دین، رویکرد جریان روشنفکری به تفقه دینی و مبانی قواعد استنباط فقه حکومتی (فلسفه اصول فقه حکومتی). گفتنی است فقط نیمی از سرفصل‌های فوق در جلسات تشکیل شده ارائه گردید و مابقی به فرصت دیگری موکول شده است. نرم افزار چند رسانه‌ای این مباحث منتشر گردیده است. همچنین قالب کتاب این مباحث نیز در فرهنگستان علوم اسلامی در دست آماده‌سازی برای چاپ است.

۲. خارج فقه و اصول ولایت‌امر؛ استاد مؤمن قمی

این درس نیز از پاییز ۱۳۹۱ در موسسه امام خمینی؛ آغاز شده است. آیت‌الله مؤمن، پیش از این نیز مبحث ولایت‌فقیه را طی سال‌های ۱۳۷۶ تا ۱۳۸۵ مطرح کرده بود که حاصل آن در کتابی سه‌جلدی با عنوان «الولایة الالهیه الاسلامیه أو الحکومه الاسلامیه» به چاپ رسیده است. تقریرات مباحث اخیر استاد مومن توسط محمد مهدی بهداروند به صورت موضوعی از طریق نشر معارف منتشر می‌شود و تاکنون دو جلد از این مباحث انتشار یافته است.

۳. خارج فقه‌الحکومه؛ استاد عباس کعبی

استاد پیرو تأکیدات رهبر انقلاب مبنی بر ضرورت تأمین نیازهای فقهی نظام اسلامی توسط حوزه‌های علمیه، درس خارج فقه خود را از سال ۱۳۹۰ به موضوع «فقه‌الحکومه؛ فقه حقوق اساسی و نهادهای سیاسی» اختصاص داده است.

۴. خارج فقه نظام سیاسی اسلام؛ استاد اراکی

درس خارج فقه نظام سیاسی، از سال ۱۳۹۰ با همکاری دبیرخانه مجلس خبرگان رهبری، جامعه مدرسین و شورای عالی حوزه‌علمیه و در مدرسه علمیه دارالشفای برگزار گردید. استاد اراکی طی حدود ۲۰۰ جلسه به مباحثی نظیر مبانی فلسفی فقه نظام سیاسی، ادله ضرورت حکومت، تعریف و منشأ مشروعیت حکومت، پیدایش قدرت سیاسی، مفهوم عدل، عدل در حکومت مهدوی، مسئولیت عمومی، ولایت طولی و عرضی، آزادی و حقوق آن و... را مطرح کرده است. این مباحث در قالب کتاب از سوی نشر معارف منتشر شده است.

۵. خارج فقه نظام اقتصادی؛ استاد اراکی

استاد اراکی کرسی خارج فقه نظام اقتصادی اسلام را در مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی؛ دارد و از سال ۱۳۸۸ آغاز نمود و به تبیین نظام اقتصادی اسلام و موضوعات مرتبط با آن پرداخت و سرفصل‌هایی چون توزیع ثانوی، نقد نظریه مارکس، نظریه اقتصاد اسلامی، نقش سرمایه، اقتصاد کلان، نظام مبادلاتی در اقتصاد اسلامی و... را مورد بررسی و تدقیق قرار داده است.

۶. خارج فقه فرهنگ؛ استاد اراکی

استاد اراکی علاوه بر خارج فقه سیاسی و خارج فقه اقتصاد، درس خارج فقه فرهنگ را نیز در سال ۱۳۸۹ آغاز نمود. تعریف فقه فرهنگ و تبیین فرهنگ خرد و ... از جمله مباحث مطرح شده در این درس است.

۷. خارج فقه ولایت فقیه؛ استاد عابدی

مباحث خارج فقه ولایت فقیه از پاییز ۹۱ توسط استاد احمد عابدی آغاز شد. وی این موضوع را بر مبنای کتاب مکاسب شیخ انصاری؛ و با توجه به طرح بحث آن در بیع فضولی انتخاب کرده است و تاکنون حدود ۱۰۰ جلسه از آن برگزار شده و موضوعاتی از قبیل حکومت دینی، حاکم، شرایط و اختیارات آن مورد بحث بوده است.

۸. خارج فقه‌الاداره و خارج اصول فقه‌الاداره؛ استاد قوامی

استاد قوامی کرسی تدریس فقه‌الاداره و نیز اصول فقه‌الاداره را از سال ۱۳۸۶ با هدف تولید دانش مدیریت اسلامی و توانایی استنباط احکام مسائل مدیریت، در بنیاد فقهی مدیریت اسلامی راه‌اندازی کرده است. این درس با چپستی فقه‌الاداره، ضرورت‌ها و روش‌شناسی آغاز شده و مباحثی مانند مدیریت منابع انسانی، گزینش، انتصابات و نظام حقوق و پاداش را به بحث گذاشته است. استاد قوامی وجه تمایز این درس را در برجسته‌تر بودن نقش عقل در نسبت با دروس خارج متداول و نیز جایگاه ویژه سیره متشرعه و سیره مدیران می‌داند. تاکنون چند جلد از مباحث استاد قوامی در این زمینه از سوی نشر پژوهشگاه حوزه و دانشگاه منتشر شده است. ایشان همچنین تفسیر قرآن با رویکرد مدیریتی را نیز ارائه می‌کند که جلد اولی این بحث نیز توسط نشر معارف منتشر شده است.

۸. خارج فقه اقتصاد اسلامی؛ استاد خباز

آیت‌الله سید منیر خباز، از شاگردان برجسته آیت‌الله سیستانی و استاد حوزه علمیه قم، درس خارج فقه خود را به مسائل اقتصاد اسلامی اختصاص داده است. وی که از علمای مبارز قطیف عربستان است، درس خارج خود را با موضوع «بررسی اوراق نقدی» و به زبان عربی ارائه می‌کند.

۹. خارج فقه اقتصاد اسلامی و عدالت اجتماعی استاد نکونام

ایشان درس خارج فقه خود را به موضوع «اقتصاد اسلامی و عدالت اجتماعی» اختصاص داده و در مدرسه فیضیه به ارائه بحث پرداخت. در این درس مباحثی مانند اصول اقتصاد اسلامی، شاخصه‌های آن و طرح‌های اقتصادی دین اسلام مورد بحث قرار گرفته است.

۱۰. خارج فقه‌التربیه؛ استاد اعرافی

درس خارج فقه مبانی تربیتی اسلام از سال ۱۳۷۷ در مدرسه آیت‌الله گلپایگانی آغاز و پس از وقفه‌ای سه‌ساله و راه‌اندازی مجدد در سال ۱۳۸۴، تاکنون ادامه یافته است. این دروس از مبحث تعلم شروع شده و پس از بحث تعلیم، امروز به بحث تربیت رسیده و مباحثی نظیر تمهیدات تربیتی، ساحت‌های تربیت، روش تربیت خانوادگی، تفضیل بین‌الاولاد، بازی، محبت افراتی، تنبیه و... مطرح شده‌اند. دو کتاب «فقه تربیتی، مبانی و پیش‌فرض‌ها» و «فقه تربیتی، یادگیری علم و دین» از جمله خروجی‌های این بحث بوده است. استاد اعرافی در کنار این درس، خارج تفسیر تربیتی را نیز آغاز کرده‌اند که در آن به تحلیل آیات قرآن و روایات ذیل آن با نگاه تربیتی می‌پردازند. ایشان در اندیشه تدوین اصول ویژه فقه تربیتی است و در زمینه فقه اخلاق و فقه اعتقادی نیز فعالیت‌هایی داشته است.

۱۱. خارج فقه فن‌آوری‌های نوین؛ استاد شهریار

خارج فقه فن‌آوری‌های نوین از بهار ۱۳۹۱ توسط استاد شهریار، با موضوعاتی نظیر فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات، محیط زیست، مهندسی ژنتیک، فن‌آوری تولیدمثل، پیوند اعضا، مرگ مغزی، شبیه‌سازی، فن‌آوری فضایی و احکام زندگی در فضا، فن‌آوری و آزمایش‌های هسته‌ای ایجاد شده است. مباحثی از قبیل تعریف فناوری و فناوری‌های نوین، اثرات مثبت و منفی بر حیات انسان و محیط زیست، مسائل ایجاد شده برای جوامع، جایگاه و مسائل آن در فقه شیعه و مباحث تطبیقی، بخشی از مباحث این درس بوده است. در زمینه فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات، محورهایی مانند ارزش فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات، حریم خصوصی، گمنامی، مالکیت فکری و نشر آزاد اطلاعات، هزینه‌نگاری، احکام ماهواره‌ها و جرایم رایانه‌ای مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد. در موضوع فن‌آوری تولیدمثل، محورهایی نظیر باروری آزمایشگاهی، اهدای گامت و جنین، خرید و فروش جنین، بانک اسپرم و تخمک و رحم جایگزین بررسی خواهد شد و ژن‌درمانی، اصلاح ژنتیک، اطلاعات ژنتیکی، قطع درختان، صید و شکار دسته‌جمعی، استفاده از سوخت‌های فسیلی و زمین‌گرایی از جمله محورهای موضوع محیط‌زیست است که قرار است بر اساس فقه جواهری به بحث گذاشته شود.

۱۲. خارج فقه خبر و رسانه؛ استاد طائب

خارج فقه خبر و خبرگزاری عنوان درسی است که استاد مهدی طائب از سال ۱۳۹۲ آغاز شده است. در این درس به مباحثی نظیر تعریف و اهداف خبر از دیدگاه شارع، سیاست شارع در تولید

و نشر خبر، آزادی خبررسانی، عدالت و خبر، سیاست شارع درباره سانسور خبری، شرایط خبرنگار، حقوق و تکالیف خبرنگار، نشر اسرار خصوصی دولتی و امنیتی در خبر، مبالغه در نگارش متن و عنوان خبر، اشاعه فحشا در قالب خبر، تجسس و نشر اکاذیب، مالکیت خبر و سوژه و معامله و فروش خبر پرداخته شده است.

۱۴. خارج فقه هنر، فرهنگ و رسانه؛ استاد عابدی

این درس توسط استاد عابدی در سال ۱۳۹۰ در تهران آغاز و در ادامه در صدا و سیمای استان قم ادامه یافته است.

۱۵. خارج فقه هنر؛ استاد سیدکریمی

این درس در مدرسه اسلامی هنر قم از سال ۱۳۸۹ توسط استاد سید کریمی با موضوع فقه مجسمه سازی و در ادامه فقه موسیقی و غنا آغاز شده است. تاکنون دو جلد از مباحث این درس توسط آقای همزاده تنظیم و توسط انتشارات مدرسه هنر منتشر شده است.

۱۶. خارج فقه؛ رهبر معظم انقلاب امام خامنه‌ای

ورود به عرصه‌های سیاسی و اجرایی، به‌طور معمول جنبه‌های علمی را در حاشیه قرار می‌دهد؛ اما رهبر انقلاب از ابتدای زعامت، در کنار بار سنگین رهبری و اشتغالات فراوان و در ادامه فعالیت علمی خود، از سال ۱۳۶۹ به‌طور مستمر به تدریس خارج فقه نیز اهتمام ورزیده‌اند. شاگردان ایشان «رویکرد حکومتی به فقه» را روح حاکم بر درس‌های ایشان و نقطه خروج از انزوای تاریخی تحمیلی بر فقهای شیعه می‌دانند که نوعی فردگرایی را بر فقه ما حاکم کرده بود. بنابراین، نکته قابل توجه این درس، انتخاب هدفمند موضوعات مورد بررسی از ابتدا تاکنون بوده است؛ به گونه‌ای که ایشان را می‌توان در عرصه بررسی موضوعات مرتبط با عرصه‌های اجتماعی و حکومتی، پیش‌گام دانست. موضوعاتی که برخلاف معمول فقها، از باب جهاد آغاز شد و با ابوابی نظیر قصاص، طهارت اهل کتاب، کفالت و غیب‌گویی، موسیقی و... که کم‌تر مورد توجه قرار گرفته‌اند، ادامه یافت. همین مسئله خود‌گویای تسلط و ابتکارات فقه‌پژوهی ایشان است. از موضوعات مبتلابه‌ی که تاکنون در درس ایشان بررسی شده است، می‌توان به قضاوت قاضی بر اساس امور کارشناسی، نقش پزشکی قانونی و آزمایش در کشف جرایم، ترتب آثار نسب، کالبدشکافی و هدیه اعضای بدن، حکومتی بودن خمس و انفال و زکات، اثبات رؤیت هلال به وسیله آلات و ابزار جدید، پورسانت و دلالتی در معاملات دولتی، حکم «کپی‌رایت» و سایر حق امتیازها، تلقیح مصنوعی و اجاره رحم، فضاهای مجازی و سایت‌ها، شبیه‌سازی و ساخت سلاح هسته‌ای اشاره کرد. اما در کنار همه این‌ها، باید به پای‌بندی جدی رهبر انقلاب به فقه جواهری نیز اشاره داشت. ایشان کاملاً مقیدند که به همان روش قدما بحث کرده و در چارچوب فقه سنتی جواهری اجتهاد کنند.

۱۷. فقه رسانه، استاد نهایندی

اهمیت موضوع رسانه و لزوم بررسی فقهی مسائل آن، حجت‌الاسلام علی نهایندی را بر آن داشت تا کرسی فقه رسانه را دایر کند. این درس از سال ۱۳۹۰ در شهید مقدس برگزار می‌شود و تاکنون به موضوعاتی چون نسبت فقه و رسانه، مبادی، ضرورت، اصول و قواعد، ماهیت و فلسفه فقه رسانه، صدق و کذب در رسانه، تشبیه و اختلاط زن و مرد، فریب رسانه‌ای، آزادی اطلاعات، موسیقی و... پرداخته شده است. ایشان فقه حکومتی را از باب تعاملات رسانه‌ای آن، از جمله شاخه‌های این بحث و موضوعات حکومت و کشف مصلحت را متفاوت از «فعل مکلف» به عنوان موضوع فقه رایج ارزیابی می‌کند. اما در عین حال فقه رسانه را در چارچوب فقه جواهری و البته با نگرشی ویژه برمی‌رسد.

۱۸. خارج فقه و اصول استاد علیدوست

خارج فقه و اصول استاد علیدوست نیز از جمله دروس خارجی است که با رویکردی روزآمد و اجتماعی به منابع، موضوعات و مسائل روز را مورد بحث و بررسی قرار می‌دهد. برخی از مباحث منتشر شده ایشان در قالب کتاب و مقاله، و نیز مصاحبه‌ها، سخنرانی‌ها، نشست‌های علمی، و از همه مهمتر متن درس خارج ایشان که در دسترس همگان قرار دارد، شاهدهی مکتوب بر این رویکرد استاد علیدوست به شمار می‌رود. کتاب فقه و مصلحت، فقه و عرف، فقه و عقل، فقه قراردادها، روش‌شناسی اجتهاد، نظریه مصلحت، نظریه مقاصد الشریعه و تاثیر آن در اجتهاد و... از جمله خروجی‌های مکتوب و مدون این درس به شمار می‌رود.

۱۹. خارج فقه و اصول استاد فاضل لنکرانی

درس خارج فقه و اصول استاد فاضل لنکرانی از جمله درس‌های موجود در حوزه قم است که موضوعات به روز و مورد نیاز نظام اسلامی را مورد تحقیق و کاوش قرار می‌دهد. تلقیح مصنوعی، ارث زوجه از زمین، اعتبار ابزار جدید در رویت هلال، حق التالیف، مشروعیت اجرای حدود اسلامی در زمان غیبت، بررسی فقهی سلاح‌های کشتار جمعی، حجاب و نظام اسلامی، خطابات قانونیه، و نیز درس عمومی بیع در فقه و نیز استصحاب در اصول، از جمله مباحث گذشته و کنونی این درس بوده که معظمی از آنها نیز در قالب کتاب و مقاله منتشر شده است.

۲۰. خارج فقه و اصول استاد سیفی مازندارانی

از جمله درس‌های فقه فعال و پویا که به مسائل مستحدثت پرداخته و رویکردی نوین را فرا راه استنباط و خوانش منابع قرار داده، درس فقه استاد علی اکبر سیفی مازندارانی است. در این درس مباحثی همچون: کنترل جمعیت، تغییر جنسیت، آدم ربایی مسلحانه و غیر مسلحانه، رویت هلال با چشم مسلح، مالکیت حکومت، نقش مردم در حکومت اسلامی و مباحثی از این دست مورد طرح و بحث قرار گرفته است. مجموعه این دروس به صورت مکتوب و در قالب طرح «حلقات الفقه الفعال»: سلسله بحث‌های استدلالی در مسائل مستحدثه» از سوی شاگردان ایشان

تنظیم و از سوی انتشارات بوستان کتاب به جامعه علمی عرضه می گردد. تاکنون دو جلد از این مجموعه منتشر شده است.

ب) همایش‌ها

۱. سلسله همایش‌های فقه حکومتی

موسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی؛ طرح برگزاری این سلسله همایش را از سال ۱۳۹۱ در دستور کار خود قرار داده و تاکنون دو همایش را برگزار نموده و همایش سوم نیز در شرف برگزاری است:

الف) همایش اول: ظرفیت‌های فقه جواهری در قلمرو فقه حکومتی

این همایش در سال ۱۳۹۱ برگزار گردید. برخی از محورهای این همایش از قرار ذیل است: چپستی فقه حکومتی، چرایی و ضرورت فقه حکومتی، سیر تاریخی فقه حکومتی شیعه، نظام موضوعات و مسائل فقه حکومتی، فقه پول و بانک، فقه بازارهای سرمایه، فقه روابط بین‌الملل، فقه حقوق بشر، فقه حقوق زنان، فقه اقلیت‌های دینی، فقه رسانه، شخصیت حقوقی سازمان‌ها با رویکرد فقهی و فقه و محیط زیست.

ب) همایش دوم: اقتصاد و حکومت

این همایش در سال ۱۳۹۲ برگزار گردید. برخی از محورهای این همایش به شرح ذیل است: فقه اقتصادی دولت، فقه عدالت و رفع فقر، فقه بیمه و تامین اجتماعی، فقه سیاست‌های اقتصادی و ابزارهای آن، فقه تملک و اختیارات و بهره‌برداری دولت از منابع طبیعی.

ج) همایش سوم: نقش مردم در نظام اسلامی

سومین همایش فقه حکومتی که در پاییز ۱۳۹۴ برگزار خواهد شد، نقش مردم در نظام اسلامی را به عنوان موضوع همایش برگزیده است. این همایش با همکاری مجمع عالی حکمت اسلامی، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه، جامعه المصطفی‌العالمیه و برخی مراکز دیگر برگزار خواهد شد. محورهای این همایش در ۵ بخش تنظیم شده که تحلیل مفهومی مردم در اندیشه اسلامی، تحلیل تاریخی نقش مردم در حاکمیت دینی، رابطه متقابل مردم و حکومت، جایگاه مردم در تجربه نظام جمهوری اسلامی و آسیب‌شناسی نقش مردم در نظام اسلامی از موضوعات آن است.

۲. همایش‌های فقه و قانون مرکز تحقیقات اسلامی مجلس شورای اسلامی

در مرکز تحقیقات مجلس شورای اسلامی که تحت مدیریت آیت الله احمد مبلغی است تاکنون در همایش با عنوان فقه و قانون در سطح بین‌المللی برگزار شده است.

گزارش توصیفی
اقدامات علمی ناظر به
نیازهای انقلاب اسلامی
(فقه حکومتی و علوم
انسانی اسلامی)

الف) اولین کنفرانس بین المللی فقه و قانون

این کنفرانس بین المللی با حضور اندیشمندان بین المللی از کشورهای مختلف جهان، در سال ۱۳۹۰ با توجه به موضوعاتی از قبیل: امکانات و ویژگی‌های فقه و قانون، شباهت‌ها و تفاوت‌ها، منابع تأمین کننده محتوای قانون، نقش حاکم و جایگاه مصلحت اجتماعی در قانون گذاری، منطقه الفراغ و حوزه مباحات در فقه و مسئولیت‌های قانون گذار در ارتباط با آن، لزوم هم خوانی قانون با فقه یا کفایت عدم مخالفت و فقه موجود و قانون گذاری، کمبودها و موانع، در چهار محور کلان برگزار گردید: محور اول: مباحث توصیفی و تحلیلی ورود به بحث رابطه فقه و قانون؛ محور دوم: دیدگاه‌ها در نوع رابطه فقه و قانون؛ فرضیه‌ها و پیشنهادها؛ محور سوم: فقه و رابطه آن با حوزه های خاص قانون؛ محور چهارم: راه حل های روشی در سامان بخشی به رابطه. یکی از خروجی‌های مهم و کاربردی این همایش یک جلد کتاب مجموعه مقالات با عنوان «فقه و قانون؛ ایده‌ها، پیشنهادها، راه‌حل‌های روشی» می‌باشد. این کتاب شامل مقالاتی از اندیشمندان و پژوهشگران کشورهای اسلامی، به همت مرکز تحقیقات اسلامی مجلس شورای اسلامی و توسط انتشارات کعبه دل منتشر شد. در این کتاب مقالاتی از آیت‌الله محمدعلی تسخیری، احمد مبلغی، محمد عبدالرحمن صدیق، شیخ صاحب محمدحسین نصار، خالد الغفوری، ابوالقاسم علیدوست، محمد کمال‌الدین امام، احمد هندی، محمدجواد ارسطا و ... چاپ شده است. «مفاهیم بنیادین در زمینه‌های فقهی و چگونگی تاثیر آن‌ها در شکل‌گیری احکام مربوطه»، «مطالعه‌ای تطبیقی با اشاره ویژه به شراکت»، «فقه و قانونگذاری؛ ظرفیت‌ها و محدودیت‌ها»، «از فقه تا قانون»، «تعامل قانون و فقه در جمهوری اسلامی ایران»، «آیا لازم است قانون مطابق فقه باشد یا عدم مخالفت با آن کافی است؟»، «رابطه فقه و قانون از دو دیدگاه حداقلی و حداکثری»، «قانونگذاری احکام شریعت، اهمیت، واقعیت و موانع»، «فقه و رابطه آن با حوزه‌های خاص»، «نسبت فقه و قانون در رویه‌های قضایی ایران»، «رابطه فقه و قانون در حوزه حقوق اساسی و حقوق خصوصی در نظام جمهوری اسلامی ایران»، «حکم حکومتی و قانون» و «نظریه منطقه الفراغ در فقه اسلامی» از جمله عناوین مقالات منتشر شده در این کتاب هستند.

ب) دومین کنفرانس بین المللی فقه و قانون با عنوان «فقه، اخلاق و قانون»

این همایش در سال ۱۳۹۴ و با حضور میهمانان و اندیشمندان داخلی و خارجی در قم برگزار گردید. برخی از محورهای این همایش از قرار ذیل می‌باشد: محور اول: نسبت سنجی فقه، اخلاق و قانون (ماهیت گزاره‌های فقهی، گزاره‌های اخلاقی و گزاره‌های قانونی به صورت مقایسه‌ای، مشترکات فقه و اخلاق و اختصاصات هر یک، از حیث نسبت داشتن با قانون، ثبات و تغییر هر یک از گزاره‌های فقهی، اخلاقی و قانونی، با نگاهی مقایسه‌ای)، محور دوم: تقنین اخلاق (تبدیل آن به قانون) (مبادی، قلمرو و زمینه‌های اعتبار تقنین اخلاق، بررسی نقش فقه در روند تقنین اخلاق، پیشینه تجربه‌های به دست آمده در زمینه تقنین اخلاق، حوزه‌های مختلف

اخلاقی و امکان‌سنجی تقنین آن با نگاهی فقهی و حقوقی)، محور سوم: اخلاق قانون (ماهیت اخلاق قانون، تعریف و مصادیق آن، مصادیق‌های اخلاق قانون، قانون‌گریزی).

۳. همایش ملی مبانی فلسفی علوم انسانی

این همایش در سال ۱۳۸۹ در محل موسسه امام خمینی؛ و با همکاری معاونت پژوهش مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه، مجمع عالی حکمت اسلامی، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، جامعه‌المصطفی‌العالمیه، شورای عالی انقلاب فرهنگی، پژوهشگاه مطالعات فرهنگی و اجتماعی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، دانشگاه امام صادق ۷، مؤسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران و نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها برگزار گردید. محورهای اصلی همایش عبارتند از: مبانی هستی‌شناختی، انسان‌شناختی، معرفت‌شناختی و روش‌شناختی علوم انسانی و ارتباط این علوم با دین. خروجی‌های مکتوب این همایش به شرح ذیل است: یک مجله تخصصی در زمینه مبانی فلسفی علوم انسانی و اسلامی سازی علوم انسانی، که در آن گزارشی از پیشرفت کار همایش، چکیده اهم مصاحبه‌ها و اهم مقاله‌ها و ... گردآوری شده است. یک جلد کتاب با عنوان چکیده مقالات همایش مبانی فلسفی علوم انسانی است. اثر دیگر این همایش کتاب است یا عنوان کتاب‌شناخت مبانی فلسفی علوم انسانی است. پنج جلد کتاب مستقل و ماندگار در عرصه علوم انسانی اسلامی به شرح ذیل مهمترین خروجی این همایش به شمار می‌رود: ۱. جستار‌هایی در فلسفه علوم انسانی از دیدگاه مقام معظم رهبری حضرت آیه الله العظمی خامنه‌ای دامت برکاته، ۲. جستار‌هایی در فلسفه علوم انسانی از دیدگاه حضرت آیه الله علامه مصباح دامت برکاته، ۳. مبانی فلسفی علوم انسانی؛ گفتگوها، ۴. مجموعه مقالات مبانی فلسفی علوم انسانی جلد اول؛ ۵. مجموعه مقالات مبانی فلسفی علوم انسانی جلد دوم. در کتاب اول مجموعه فرمایشات رهبر معظم انقلاب در پنج زمینه معرفت‌شناختی، هستی‌شناختی، انسان‌شناختی، روش‌شناختی و ارتباط این علوم با دین فراهم آمده است. در کتاب دوم به همین شکل مجموعه گفتارها و نوشتارهای حضرت استاد علامه مصباح گردآوری شده‌اند و در کتاب سوم با نه نفر از شخصیت‌های طراز اول این دانش در عالم اسلام؛ حضرات آیات عظام علامه مصباح، علامه جوادی آملی، استاد محی‌الدین حائری شیرازی، استاد عباس کعبی، استاد محمود رجبی، استاد غلامرضا فیاضی و اساتید محترم دانشگاه دکتر محمد لکن‌هاوسن، دکتر محمدجواد لاریجانی و دکتر غلامعلی حداد عادل، گفت‌وگوهای بسیار پر ثمری صورت گرفته است که تماماً در این کتاب منعکس شده است. کتابهای چهارم و پنجم هم به مقالات علمی در زمینه علوم انسانی اختصاص یافته که انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی؛ آنها را منتشر کرده‌اند.

گزارش توصیفی
اقدامات علمی ناظر به
نیازهای انقلاب اسلامی
(فقه حکومتی و علوم
انسانی اسلامی)

۴. همایش تحول در علوم انسانی

این همایش همزمان با دهمین سالگرد ارتحال استاد فقید سید منیرالدین حسینی الهاشمی، بنیانگذار فرهنگستان علوم اسلامی قم، در سال ۱۳۹۰ در دانشگاه تهران و با همت فرهنگستان علوم اسلامی قم با همکاری دانشگاه تهران و جمعی از اندیشمندان و صاحب‌نظران ایران اسلامی با هدف بررسی چپستی، چرایی و چگونگی تحول در علوم انسانی برگزار گردید. برخی از اهداف و محورهای این همایش به شرح ذیل است: بررسی ضرورت‌های تحول در علوم انسانی، بررسی تعاریف گوناگون از تحول در علوم انسانی، بررسی راهکارها و راهبردهای تحول در علوم انسانی، بررسی دیدگاه‌های اندیشمندان تحول‌خواه در عرصه علوم انسانی با رویکرد جریان‌شناسانه و بازخوانی علمی اندیشه‌های سید منیرالدین حسینی؛ و فرهنگستان علوم اسلامی قم در موضوع تحول و ... یکی از خروجی‌های مکتوب این همایش مجموعه‌ای سه جلدی است. جلد اول این مجموعه شامل سخنرانی‌ها و میزگردهای این همایش می‌باشد. در این مجموعه سخنان اساتیدی چون رضا داوری اردکانی، آیت‌الله حائری شیرازی، حجت‌الاسلام اکبر رشاد، استاد میر باقری، سعید زیباکلام، محسن غرویان، محمد جواد ارسطاء، مسعود درخشان، جمیله علم الهدی بیان شده است. متن میزگردهای همایش هم که حاوی مطالب بسیار مفیدی می‌باشند در انتهای کتاب آورده شده است. جلد دوم این مجموعه نیز شامل مجموعه مقالات این همایش می‌باشد. در این مجموعه نوشتارهایی از اساتیدی چون استاد میر باقری، علیرضا پیروزمند، سعید زاهد زاهدانی، احمد رهدار، محمد تقی موحد ابطحی، عبدالعلی رضایی، مصطفی جمالی، محمد رضا خاکی، سید مهدی رضوی، یوسف حسین نژاد و گردآوری شده است. جلد سوم نیز مشتمل بر مجموعه دیدارها و مصاحبه‌های قبل از همایش با اساتید مختلف علوم انسانی کشور می‌باشد. در این جلد سخنان اساتیدی چون آیت‌الله مصباح یزدی، آیت‌الله جوادی آملی، آیت‌الله حائری شیرازی، استاد میر باقری، حمید پارسانیا، مهدی هادوی تهرانی، ابراهیم فیاض، حسین کچوئیان، خسرو باقری، موسی نجفی و بیان شده است.

۵. همایش روابط فقه و اصول و علوم انسانی

این همایش در سال ۱۳۹۰ به همت موسسه آموزشی - پژوهشی امام خمینی(ره) برگزار گردید. این همایش که با هدف بررسی جایگاه و اهمیت علوم حوزوی به ویژه علم فقه و اصول برگزار شد بر آن بود تا با اشاره به ضرورت‌های توجه حوزه و حوزویان بر دو علم فقه و اصول، کاربردهای این دو علم بر گرفته از مکتب اهل بیت: را تبیین نماید. در این همایش که با حضور علما، اساتید، فضلا و طلاب حوزه علمیه قم برگزار شد، آیت‌الله استادی، عضو جامعه مدرسین حوزه علمیه قم و آیت‌الله محسن اراکی، عضو شورای عالی مجمع جهانی اهل‌بیت: طی سخنانی بر اهمیت و جایگاه فقه و اصول در میان سایر علوم انسانی تاکید کرده و اصول و فقه را از کاربردی‌ترین علوم انسانی دانستند. همچنین در ادامه همایش میزگرد علمی با حضور حجج‌الاسلام والمسلمین مدرسی، واعظی و فیاضی برگزار شد.

۶. کنگره بین‌المللی علوم انسانی اسلامی

این همایش توسط رفر رهبان معظم انقلاب و با همکاری موسسه آموزشی - پژوهشی امام خمینی و دیگر مراکز و نهادهای علمی، در سال ۱۳۹۱ به طور همزمان در قم و تهران برگزار گردید. برخی از محورهای این همایش از قرار ذیل بوده است: نقد و بررسی علوم انسانی متداول، نقد مبانی علوم انسانی: نقد مبانی هستی‌شناختی (ماتریالیسم، هدفمندی جهان، اصالت فرد یا جامعه، ...، ...)، نقد مبانی انسان‌شناختی (حقیقت و سرشت انسان، فطرت و طبیعت مشترک انسانها، اختیار و ارادهٔ انسان، جاودانگی انسان و ...)، نقد مبانی معرفت‌شناختی (نقد نسبیت‌گرایی معرفتی در علوم انسانی، نقد کثرت‌گرایی معرفتی در علوم انسانی، نقد فمینیسم معرفتی در علوم انسانی و ...)، نقد مبانی روش‌شناختی (نقد تجربه‌گرایی در علوم انسانی، نقد پراگماتیسم در علوم انسانی، نقد تاریخی‌نگری در علوم انسانی و ...)، نقد مبانی ارزش‌شناختی (نقد هدف‌علم انسانی، نقد نسبی‌گرایی ارزشی در علوم انسانی، نقد غیر واقع‌گرایی ارزشی در علوم انسانی و ...)، پیامدهای علوم انسانی متداول در جهان و جوامع اسلامی (سرمایه‌داری و زوال معنویات، علوم انسانی جدید و مساله ارزشهای اخلاقی، تأثیرات علوم انسانی غربی در برنامه‌ها و کتابهای درسی دانشگاهها و مدارس آموزش و پرورش و ...)، در نخستین کنگره بین‌المللی علوم انسانی اسلامی که با حضور ۲۵ کشور برگزار شد بیش از ۶۰ مقاله از طرف صاحب‌نظران داخلی و خارجی ارائه گردید که در نهایت به اساس تصمیم شورای سیاست‌گذاری کنگره به ۴۰ مقاله برتر لوح یادبود اهدا گردید. در مراسم پایانی کنگره بین‌المللی علوم انسانی اسلامی آیت‌الله مصباح‌یزدی ریاست موسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی؛ از تندیس جایزه جهانی علوم انسانی اسلامی ویژه نوآوری و نظریه‌پردازی رونمایی شد. در این کنگره بین‌المللی ۴۵ مقاله از سوی صاحب‌نظران کشورمان و ۱۵ مقاله از سوی اساتید بین‌المللی در کمیسیون‌های تخصصی ارائه و در نهایت ۴۰ مقاله حائز دریافت لوح یادبود شد. گفتنی است، در نخستین کنگره بین‌المللی علوم انسانی اسلامی می‌توان به سخنرانی‌چهره‌های مطرح کشورمان از جمله آیت‌الله‌املی لاریجانی ریاست قوه قضائیه و آیت‌الله مصباح‌یزدی ریاست موسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی(ره) اشاره کرد. از جمله خروجی‌های مکتوب این همایش مجموعه‌چکیده مقالات آن است.

ج) کتاب‌ها

۱. در جستجوی علوم انسانی

مجموعه‌ای دو جلدی درباره علوم انسانی - اسلامی که توسط حجت‌الاسلام خسروپناه نگاشته شده و نشر معارف آن را منتشر نموده است. در دو مجلد این کتاب، کلیات علوم انسانی اسلامی، نظریه‌های غرب‌گرایانه، غرب‌ستیزانه، غرب‌گریزانه و غرب‌گزیبانه بیان می‌شود و در ادامه هم الگوی حکمی - اجتهادی علم دینی (نظریه نویسنده درباره علم دینی) به همراه آزمون

گزارش توصیفی
اقدامات علمی ناظر به
نیازهای انقلاب اسلامی
(فقه حکومتی و علوم
انسانی اسلامی)

این الگو در نظریه‌های سیاسی، اقتصادی، جامعه‌شناختی، روان‌شناختی و مدیریتی می‌آید. جلد اول این کتاب در پنج فصل تنظیم شده است: کلیات علوم انسانی اسلامی، نظریه‌های غرب‌گرایانه، نظریه‌های غرب‌ستیزانه، نظریه‌های غرب‌گريزانه و نظریه‌های غرب‌گزيبانه. جلد دوم نیز از پنج فصل «آزمون الگوی حکمی - اجتهادی علوم انسانی در نظریه‌های سیاسی، آزمون الگوی حکمی - اجتهادی علوم انسانی در نظریه‌های جامعه‌شناختی، آزمون الگوی حکمی - اجتهادی علوم انسانی در نظریه‌های روان‌شناختی و آزمون الگوی حکمی - اجتهادی علوم انسانی در نظریه‌های مدیریتی» تشکیل شده است.

۲. روش شناسی علوم انسانی نزد اندیشمندان مسلمان

این کتاب با عنوان فرعی «ارائه مدلی روش شناختی از علم اسلامی» اثر آقایان احمد کلاته ساداتی و محمد تقی ایمان است که توسط پژوهشگاه حوزه و دانشگاه در سال ۱۳۹۲ منتشر شده است. این کتاب پیرامون ارزیابی روش شناسی علوم انسانی اندیشمندان سرشناس جهان اسلام در چند دهه اخیر است و تلاش دارد مدل و الگویی از علم اسلامی را ارائه نماید. ظهور جریان‌های احیاگرانه فکری، تلفیق میراث اسلامی با میراث تفکر مدرن، آموزش و پرورش و علم اسلامی، علم اسلامی و اجتهاد، در جستجوی علم مقدس، ارزیابی و حیانت قرآن زیر نور علم مدرن، پارادایم جهانی و نظام جهانی اسلامی، ارزیابی سه مدل روش شناختی از علم دینی در ایران، رئالیسم مفهومی خلاقانه و افق و چشم اندازه‌های نوین به علم اسلامی فصول دهگانه این کتاب را تشکیل می‌دهد.

۳. مبانی علوم انسانی اسلامی

این اثر تالیف حجت‌الاسلام احمدحسین شریفی است که توسط مرکز علوم انسانی صدرا در سال ۱۳۹۳ منتشر شده است. نویسنده در این کتاب سعی کرده ضمن توجه به دیدگاه‌های موجود ابعاد مختلف علوم انسانی را مورد توجه قرار دهد و اسلامی بودن علوم انسانی را در هر کدام از آنها تشریح و تحلیل کند و در همین راستا تلاش نموده به پاسخ‌سراالاتی از قبیل آنچه در ذیل می‌آید بپردازد: علوم انسانی چه نوع علمی‌اند؟ چه تفاوت‌ها و تمایزهایی با علوم غیرانسانی دارند؟ هدف یا اهداف علوم انسانی چیست؟ علوم انسانی اسلامی به چه معنی است؟ آیا قید «اسلامی» در این ترکیب، احترازی است یا توضیحی؟ روش تحقیق در علوم انسانی اسلامی به چه صورت است؟ روش تحلیل و داوری نظریه‌ها در علوم انسانی چگونه است؟ آیا منحصر دانستن روش شناسی علوم انسانی در روش تجربی موجه است؟ آیا استناد به متون دینی در تحلیل کنش‌های انسانی، علم تولیدی ما را امری اختصاصی و درون‌دینی نمی‌کند؟ چگونه می‌توان درستی نظریه خود را برای کسانی که هم‌کیش و هم‌آیین ما نیستند، تبیین کرد؟ ارزش‌ها چه نقشی در علوم انسانی دارند؟ آیا پذیرش تأثیر ارزش در دانش، مستلزم از دست دادن

عینیت و بی‌طرفی علمی نیست؟ چگونه می‌توان از علوم انسانی اسلامی سخن گفت و در عین حال ویژگی‌های عینیت، بی‌طرفی، آزاداندیشی و واقع‌گرایی علمی را تأمین کرد؟ دلایل مخالفان علم دینی و علوم انسانی اسلامی به طور خاص، چیست؟ از چه قوت و اعتباری برخوردارند؟ برای ارائه پاسخ‌هایی روشن و منطقی به این نوع پرسش‌ها، که این کتاب خود را عهده‌دار پاسخ به آنها می‌داند، محتوای کتاب حاضر در ۹ فصل به شرح زیر دسته‌بندی شده است: فصل نخست: مباحث کلی و مقدماتی، فصل دوم: چیستی علوم انسانی، فصل سوم: معنانشناسی علوم انسانی اسلامی، فصل چهارم: موافقان علوم انسانی اسلامی، فصل پنجم: میانی فلسفی علوم انسانی اسلامی، فصل ششم: روش تحقیق در علوم انسانی اسلامی، فصل هفتم: نقش نظام ارزشی در علوم انسانی، فصل هشتم: علوم انسانی اسلامی، واقع بینی و آزاداندیشی علمی، فصل نهم: بررسی ادله مخالفان علوم انسانی اسلامی.

۴. تولید و تکوین علوم انسانی اسلامی

این کتاب تحریر درس گفتارهای اولین دوره آموزشی - پژوهشی فلسفه علوم انسانی است که توسط حجج اسلام پارسا نیا و خسروپناه ارائه و توسط مهدی عاشوری تحریر و تدوین شده است. ناشر این اثر موسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران است که در سال ۱۳۹۲ این کتاب را منتشر نموده است. هدف اصلی از این کتاب فراهم ساختن متنی مقدماتی برای دانشجویان و پژوهشگران عرصه علوم انسانی است که می‌خواهند با رویکردی اسلامی به فعالیت علمی بپردازند، تا از این طریق بتوان با تکمیل این مطالعات به رشد و پویایی این نهضت یاری رساند. این اثر مشتمل بر سه بخش می‌باشد: الف) تبیین مدل‌های علم دینی، ب) فلسفه، فرهنگ و تکوین علوم انسانی اسلامی، ج) تولید علوم انسانی اسلامی و جهاد علمی. در نهایت نیز مبتنی بر مطالب ارائه شده، دو پیشنهاد اصلی ارائه شده است: ۱) «مدیریت محتوایی در هسته‌های مولد علم» بر اساس «تدوین و بسط برنامه‌های پژوهشی»؛ ۲) «مدیریت ستادی نهاد علم» بر اساس «تقویت جبهه علمی انقلاب اسلامی» و «حمایت از هسته‌های مولد علم».

۵. رابطه منطقی دین و علوم کاربردی

این کتاب اثر حجت‌الاسلام والمسلمین پیروزمند است که از سوی مرکز پژوهشی روش علوم و تحقیقات اسلامی «منیر» با همکاری انتشارات «کتاب فردا» راهی بازار کتاب شده است. این اثر شامل سه رساله پیرامون سه موضوع به ظاهر مجزاست که «ضرورت حاکمیت معرفت دینی بر علوم کاربردی» را دنبال می‌کند و اثبات می‌نماید که «باید تمدنی بر مبنای ایمان به خدای متعال و محقق نمودن دستورات او بنا نهاد و مجموعه علوم کاربردی در ساختن چنین بنایی نقش ممتازی دارند». رساله اول تحت عنوان «بررسی نظریاتی پیرامون راهبرد توسعه»، پس از تعیین ابعاد توسعه اجتماعی، چهار احتمال را در این باره مطرح می‌کند و با ارزیابی این احتمالات، بر احتمال چهارم تأکید می‌نماید. رساله دوم تحت عنوان «بررسی نظریاتی پیرامون

رابطه علم و دین» به سه بخش تقسیم می‌گردد: (۱) بررسی پنج نظریه درباره «کارآمدی دین» و اثبات احتمال پنجم همراه با نقد احتمالات دیگر؛ (۲) بررسی چهار نظریه درباره «کارآمدی علم» و اثبات احتمال چهارم همراه با نقد احتمالات دیگر؛ (۳) بررسی هفت احتمال اصلی و اثبات احتمال هفتم همراه با نقد احتمالات دیگر. رساله سوم تحت عنوان «بررسی نظریاتی پیرامون روش تولید علوم کاربردی»، به طرح سه روش و اثبات روش سوم همراه با نقد دو روش دیگر می‌پردازد و در عین حال خصوصیات مورد نظر خود را در روش سوم بیان می‌نماید.

۶. تحلیل ماهیت تکنولوژی

این کتاب نگاشته حجت الاسلام دکتر عبدالعلی رضایی است که با همکاری مرکز پژوهشی منیر و از سوی «نشر کتاب فردا» به بازار نشر عرضه شده است. این کتاب به آسیب‌شناسی علل بنیادی عقب‌افتادگی علمی و تکنولوژیکی جوامع اسلامی می‌پردازد. در این کتاب کوشش شده تا از یک سو به ترسیم تحلیلی لایه‌های پنهان و زیرین تکنولوژی پرداخته شود و از سوی دیگر با علت‌یابی، آسیب‌شناسی و تعیین کاستی‌های بنیادین اندیشه‌ای و تحقیقی جامعه خود را مطرح نماید. فصول چنگانه این اثر به شرح ذیل است: فصل اول: «خاستگاه فلسفی تکنولوژی» شامل فلسفه خلقت، فلسفه تاریخ و فلسفه اجتماع. فصل دوم: «پایگاه اجتماعی تکنولوژی» شامل پایگاه اقتصادی، فرهنگی و سیاسی، فصل سوم: «جایگاه اقتصادی تکنولوژی» شامل نیروی انسانی، ابزار و امکانات، فصل چهارم: جهت‌داری علوم و تبیین سه دیدگاه «کشف، جبر علمی و ایجاد بودن قوانین، فصل پنجم: آسیب‌شناسی عدم تحقق تمدن اسلامی و ریشه‌های عقب‌افتادگی علمی و تکنولوژیکی در محورهای تاریخی، تئوریک، فرهنگ‌ها، مفاهیم، ساختار و محصولات.

۷. درآمدی بر رویکرد حکومتی به فقه

این کتاب که حاوی مجموعه مقالات و نشست‌هایی با موضوع رویکرد حکومتی به فقه است، توسط حجت الاسلام سعید ضیائی‌فر تنظیم و از طریق پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی در سال ۱۳۹۱ منتشر شده است. این کتاب، دربرگیرنده دو نشست علمی، دو مقاله و یک فصل مقدماتی است. فصل اول در مروری اجمالی تلاش کرده پرسش‌های مربوط به فقه حکومتی استقضا نماید. سپس احتمال‌هایی که درباره فقه حکومتی است، مطرح و سپس احتمال قابل‌دفاع‌تر تعیین شده است. در مرحله بعد، تفاوت فقه حکومتی با اصطلاحات مشابه، بررسی گردیده و آن‌گاه تفاوت فقه حکومتی و غیر حکومتی از نظر موضوع بیان شده و سپس مبانی فقه حکومتی به صورت مفصل بیان گردیده است. سپس نمونه‌هایی از تفاوت پیامدها به صورت مستند نشان داده شده و سرانجام فهرست‌واره‌ای به منظور استفاده در تحقیقات بعدی فراهم آمده است. در دو نشست علمی، معنای فقه حکومتی و تفاوت آن با اصطلاحات محتمل‌الاشتباه بررسی گردیده و در همین جهت، تفسیرهای مختلف از فقه حکومتی، مطرح و اشاراتی به مبانی و منابع فقه حکومتی شده است. برخی برون‌فقهی بودن این موضوع را مطرح کرده و آن را منهیج

و رویکردی در اجتهاد دانسته اند. در ضمن فقه امام خمینی، فقهی معرفی شده که می‌توان در آن رویکرد حکومتی را دید. نویسنده مقاله اول، تفسیرها و تلقی‌های مختلف را مطرح ساخته و به برخی از مبانی و پیامدهای فقه حکومتی اشاره کرده است. در مقاله دوم، ابتدا فقه حکومتی تعریف و از مشابهات آن تمایز داده شده و بعد به پیشینه فقه حکومتی اشاره رفته و سپس مبانی فقه حکومتی به صورت مفصل بررسی گردیده و سرانجام، منابع فقه حکومتی بررسی شده است.

۸. اصول فقه حکومتی

این کتاب که حاوی مجموعه مصاحبه‌ها و نشست‌های علمی با موضوع اصول فقه حکومتی است، توسط حجت الاسلام رضا اسلامی تدوین و از سوی پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی در سال ۱۳۸۷ منتشر شده است. این مجموعه تلاش می‌کند به پاسخ سؤالاتی ذیل دست پیدا کند: مبانی و پایه‌های حجیت حکم حکومتی چیست؟ باتوجه به اینکه رکن اساسی حکم حکومتی مصلحت است، آیا مقصود از مصلحت همان مصلحت در جمله معروف (الاحکام تابعه للمصالح و المفساد) است؟ راه‌های تشخیص مصلحت چیست: مقاصد دین - قاعده اهم و مهم - استفاده از نظریه کارشناسان علوم مختلف و...؟ برخی معتقدند در احکام حکومتی که مبنای آن بر اصدار حکم است نه استنباط آن، می‌توان ظن مطلق و مصالح مرسله، حجیت خبر واحد در موضوعات و... را از منابع مصلحت برشمرد؟ در احکام حکومتی تا چه حدی می‌توان از مباحث اصول فقه موجود در باب الفاظ و حجت بهره جست؟ در همین راستا از نکته‌ها و نظرات صاحب نظرانی چون: حجت الاسلام و المسلمین صرامی، مرحوم آیت الله محمدهادی معرفت، آیت الله مؤمن و حجت الاسلام و المسلمین میرباقری بهره برده شده است.

۹. سه‌گانه «فقه و مصلحت»، «فقه و عرف» و «فقه و عقل»

این سه اثر توسط آیت الله علیدوست نگاشته شده و از سوی انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه منتشر شده است. «فقه و عقل» در تلاش است تا نقش عقل در فقه را به تفصیل مورد بحث و بررسی قرار دهد و می‌کوشد ضمن نقد دیدگاه‌ها، مبانی، ادله و نتایج کاربردهای استقلالی و غیر استقلالی عقل، آسیب‌های کاربرد عقل در فقه را روشن سازد و به شبهات و پرسش‌های پیرامونی آن پاسخ گوید. از لحاظ ساختاری این اثر دارای یک مقدمه و چهار بخش است. در مقدمه نکات هفت‌گانه‌ای در رابطه با موضوع کتاب مطرح شده است. بخش آغازین نیز عقل را بدون توجه به کاربردش در استنباط احکام شرع مورد بررسی قرار داده و در سه فصل مستقل به ماهیت، تقسیمات، آثار و ابزار عقل پرداخته است. بخش دوم از کاربرد استقلالی عقل در استنباط احکام شرع سخن می‌گوید و کلیات مربوط به قاعده ملازمه درک عقل و حکم شرع و موارد این قاعده را در دو فصل پی می‌گیرد. کاربرد غیر استقلالی عقل که در سه فصل به عناوین کاربرد آلی، ترخیصی - تأمینی و تسبیبی بررسی می‌شود، بخش سوم را سامان می‌دهد. فصل‌های دوگانه چهارمین بخش نیز به آسیب‌های احتمالی و شبهات کارائی عقل در استنباط احکام شرع

اختصاص دارد. در خاتمه کتاب نیز نکاتی درباره اجتهاد منضبط و فنی توضیح داده شده است. «فقه و عرف» بررسی پدیده‌های پیرامون عرف، تبیین مرزهای دقیق و کاربردهای ظریف آن در سطوح مختلف استنباط و اجرا، در قالب کارکرد استقلالی و ابزاری عرف و زدودن برخی از برداشت‌های ناروا و ناصواب از کاربردهای آن را در دستور کار خود قرار داده، و در ضمن آن نظریه‌های گوناگون سایر مذاهب فقهی را مطرح، و نیز نظریه‌های رقیب را مورد نقد و بررسی قرار داده است. از لحاظ ساختاری این کتاب، متشکل از یک مقدمه مفصل (در رابطه با مباحث مقدماتی موضوع) و سه بخش است. بخش نخست به بیان کلیات، تحلیل مفاهیم تحقیق و واه‌های همسو پرداخته است. بخش دوم از کارآیی‌های عرف در استنباط احکام شرع در دو فصل بحث می‌نماید. در فصل نخست کارآیی استقلالی عرف مورد بحث است که چنین کارکردی برای عرف پذیرفته نمی‌شود. فصل دوم این بخش نیز به کارآیی‌های ابزاری و موارد آن اختصاص یافته است. بخش سوم نیز به بحث از پرسش‌ها و آسیب‌های موجود در مسیر کاربرد عرف در فقه، اجتهاد و شریعت پرداخته است. «فقه و مصلحت» در صدد است با نگاه تطبیقی، جایگاه و کارکردهای مصلحت و شیوه تشخیص آن را بر اساس مبانی و منابع فقه اهل‌بیت: در نظام فقهی - حقوقی اسلام و با توجه به موضوعات و نیازهای نوپدید جستجو کند. از لحاظ ساختاری این اثر از یک مقدمه مفصل و سه بخش تشکیل شده است. در مقدمه نسبتاً تفصیلی این اثر مباحث مقدماتی در رابطه با موضوع کتاب ارائه شده است. بخش نخست به تفسیر واژه‌های محوری تحقیق و بیان کلیات و مبانی بحث پرداخته است. تبعیت احکام از مصالح و مفاسد موجود در متعلق یا تبعیت جعل احکام از مصلحت در اصل تشریح، امکان یا عدم امکان فهم مصالح و مفاسد مورد نظر شارع، بیان گستره شریعت، اجتهاد و فقه از مباحثی است که در این بخش مطرح شده است. مباحث بخش دوم در دو فصل سامان یافته است. در فصل اول از جایگاه مصلحت در کشف حکم بحث می‌شود. موقعیت سندی مصلحت در مذاهب فقهی سنیان و در فقه امامیه، بررسی اندیشه‌های مطرح در ارتباط مقاصد شریعت با استنباط حکم بخشی از مباحث این فصل است. فصل دوم از جایگاه مصلحت در تطبیق و اجرای احکام شرعی و فقهی مکشوف، شیوه و نهادد کشف، بحث و گفتگو می‌کند. بیان معیارها و مبانی فهم و کشف مصالح و سنجه‌های ترتیب، بررسی شئون شارع و مبینان معصوم شریعت، گفتگو از افراد یا نهادهای متولی تشخیص مصالح، بخشی از مباحث این فصل است. بخش سوم عهده‌دار بحث از پرسش‌ها و شبهه‌ها در یک فصل و آسیب‌های مطرح در اطراف فقه المصالح در فصل دیگر است. کشاکش مصلحت و قانون، چیستی، بنیان و گستره حکم حکومتی، اصل تشریح و جایگاه نهادهای تشخیص مصلحت از موضوعاتی است که در فصل یکم از این بخش مورد گفتگو قرار می‌گیرد. جمود و اسباب آن، مصلحت‌گرایی افراطی و علل آن، نداشتن منطقی بسامان در کاربرد مصلحت، غفلت از مصالح بنیادین و بی‌توجهی نسبت به لوازم و مقارنات یک یا چند استصلاح از موضوعات مطرح در فصل پایانی کتاب است.

۱۰. جستارهایی در فقه حکومتی

این کتاب با عنوان فرعی «فقه، حکومت، تمدن و انقلاب اسلامی» به موضوع رویکرد حکومتی و کلان به فقه پرداخته است. از لحاظ ساختاری این کتاب دارای یک مقدمه بوده و در چهار بخش تنظیم شده است. بخش اول با عنوان «جریان نشاسی فکری فقه شیعه» به جریان شناسی جریانهای فکری در حوزه فقه اسلامی پرداخته است. در فصل دوم با عنوان «درآمدی بر فقه حکومتی از دیدگاه رهبر معظم انقلاب»، نهان و نهاد رویکرد حکومتی به فقه از دیدگاه رهبر معظم انقلاب را به بوته بررسی نهاده است. فصل سوم با عنوان «مناسبات فقه و حکومت» عهده دار تبیین مناسبات فقه موجود و حکومت است. فصل نهم نیز با عنوان «مناسبات فقه و تمدن» ظرفیت‌های تمدن سازی فقه شیعی را مورد بررسی قرار داده است. این کتاب از سوی انتشارات کتاب فردا در دست چاپ است و در حال حاضر مراحل پایانی نشر را می‌گذراند.

د) پایان نامه‌ها

۱. روش شناسی بنیادین فقه حکومتی

اثر عبدالحسین مشکانی با راهنمایی حجت‌الاسلام ایزدهی و مشاوره حجت‌الاسلام پارسانیا که در سال ۱۳۹۳ برای مقطع کارشناسی ارشد در موسسه امام خمینی، نگارش و دفاع شده است. چکیده: نظریه‌ها و اندیشه‌ها همیشه از بنیان‌هایی معرفتی و غیر معرفتی نشأت می‌گیرند که رویکرد یک نظریه، و گاه کشف و ارائه آن را سامان می‌دهند. مکتب تشیع با تمسک به نظریه اجتهاد توانسته است دوران غیبت امام معصوم (علیه السلام) را بدون تحیر فراگیر پشت سر نهد. این رویکرد اما، در طول تاریخ از زمینه‌های اجتماعی مناسبی برخوردار نبوده و از همین رو کمال خود را کمتر به رخ کشیده است. با بررسی مبانی معرفتی فقه حکومتی، شامل: مبانی خداشناسی، انسان‌شناسی، معرفت‌شناسی و دین‌شناسی به این نتیجه می‌رسیم که روی آورد حکومتی به فقه، از میان رویکردهای دیگر، از قبیل فقه اخباری و فقه سنتی فردی اجتماع گرا، متکامل تر بوده و به مقاصد شارع نزدیکتر است. بررسی زمینه‌های غیرمعرفتی و شرایط تاریخی - که باعث دوری از این روی آورد شده - نیز به ما کمک خواهد کرد تا در مقابل این نظریه کمتر موضع‌گیری داشته باشیم.

در این پژوهش با بررسی مبانی عمومی و خصوصی فقه حکومتی در پی آن بودیم تا جایگاه این علم را به عنوان یک علم اصالی روشن سازیم. مباحث خداشناسی به خوبی نشان می‌دهد که رویکرد حکومتی به فقه، از اولویت برخوردار است. بحث انسان‌شناسی و جایگاه انسان با عنایت به طبیعت مدنی او، به این مهم رهنمون می‌شود که در اینجا نیز اولویت با فقه حکومتی است. مباحث معرفت‌شناسی نیز ما را یاری می‌رساند تا به این مهم دست یابیم که مواردی مانند عقل و مصلحت نیز اثبات کننده اولویت فقه حکومتی در شرایط کنونی - که فقیهان حکومت می‌کنند - هستند، و هم اینکه ابزار مهم فقه حکومتی شناسایی شود.

گزارش توصیفی
اقدامات علمی ناظر به
نیازهای انقلاب اسلامی
(فقه حکومتی و علوم
انسانی اسلامی)

کلید واژه: فقه حکومتی، روش‌شناسی، بنیان‌های معرفتی فقه حکومتی، بنیان‌های غیرمعرفتی فقه حکومتی، انقلاب اسلامی، تحول فقه.

۲. تأثیرات متقابل فقه حکومتی و عرفان سیاسی

اثر سید محمد حسین متولی امامی با راهنمایی حجت‌الاسلام دکتر نعیمیان و مشاوره حجت‌الاسلام دکتر علی‌رضا کرمانی، در سال ۱۳۹۳ برای مقطع کارشناسی ارشد نگارش و دفاع شده است.

چکیده: سطوح مختلف معرفت دینی، ضرورتاً در یک نظام منسجم و به هم پیوسته قرار گرفته‌اند که هر سطح نسبت به دیگر سطوح، دارای تعاملی مشخص و تعیین شده است. این ضرورت در مرحله حکومت اسلامی، دوچندان بوده و بی‌توجهی به آن، موجب گسیختگی فرهنگی جامعه دینی خواهد بود. فقه حکومتی به عنوان بیرونی‌ترین لایه‌های معرفت دینی، ناظر به افعال ظاهری انسانی سخن می‌گوید که در قلمرو دولت اسلامی زندگی می‌کند. عرفان سیاسی نیز به عنوان عمیق‌ترین سطوح معرفت‌های دینی، مناسب‌ترین زمینه‌های تکامل انسان را در بسترهای فرهنگی ناشی از یک دولت کارآمدی دینی و اسلامی ارزیابی می‌کند. فقه حکومتی در بنیان‌های معرفتی و اهداف و روش‌های استنباط احکام، اجرا و ارزیابی، متأثر از عرفان سیاسی است. در مقابل، در صورتی که عرفان سیاسی، بخواهد به عرصه سیاسی و اجتماعی ورود کند و اثرگذاری فرهنگی داشته باشد، محدود به آموزه‌های فقه حکومتی خواهد بود».

واژگان کلیدی: فقه حکومتی، عرفان سیاسی، بنیان‌های معرفتی فقه حکومتی، نسبت فقه و عرفان، تمدن اسلامی.

۳. مبانی فقه حکومتی در قرآن با تأکید بر دیدگاه امام خمینی

این پایان نامه توسط سید مهدی میرحیدری، با راهنمایی حجت‌الاسلام و المسلمین سید علی حسینی، در دانشکده اصول دین (واحد قم) برای دوره کارشناسی ارشد نگارش یافته و در تابستان ۱۳۹۳ دفاع شده است.

چکیده: در عصر حاضر، فقه حکومتی از اهمیت بسیار و روشنی برخوردار است. فقه و قوانین اسلامی در زمینه‌های مختلف اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و دفاعی ذاتاً خواهان تشکیل حکومتند. ماهیت حکومتی قوانین فوق، بیان می‌دارد که برای پیاده شدن این قوانین باید حکومتی منطبق بر این قوانین تشکیل شود و چون حق حاکمیت مطلقه برای برپایی قوانین فوق حق انحصاری خداوند است و هیچ فردی به عنوان اولی حق ولایت و حاکمیت ندارد، خداوند این حق را با نصب خلیفه و جانشین به برگزیده‌ای از انسان‌ها واگذار می‌کند. این برگزیدگان به تناسب، در هر دوره‌ای هستند و طبق بینش شیعه، در دوران حضور، معصومان هستند و در دوران غیبت، منصوب از جانب آنان که همان فقهای شیعه‌اند. امام خمینی، بنیان‌گذار انقلاب اسلامی

ایران، در مقام نظریه و عمل، ابعاد گسترده‌ای از این موضوع مهم را تبیین نموده‌اند. از آنجا که فقه حکومتی از قرآن، سنت، عقل و اجماع نیز بهره می‌برد، بسیار شایسته است که بینیم قرآن در این باره چه دیدگاهی دارد و چه نظرات و راهکارهایی را پیرامون فقه حکومتی ارائه می‌دهد. این سؤالی است که پاسخ آن بسیار دشوار است. رجوع به آثار امام خمینی؛ و تتبع گسترده در آیات قرآن، به عنوان سرمایه‌ای سنگین و گرانبه در این زمینه، دستیابی به پاسخ این پرسش را امکان‌پذیر می‌کند. امام خمینی؛ فقهی است که از این سرمایه بهره برده و در مسائلی از قبیل ضرورت حکومت اسلامی، ولایت فقیه، احکام حکومتی، لزوم اطاعت از ولی امر، سیاست خارجی و مبانی آن، اهداف حکومت اسلامی و انواع ولایت معصومان، از آیات قرآن، مطالب مهمی را استنباط کرده است. این رساله در واقع در پی تبیین و تحلیل مبانی فقه حکومتی در قرآن از دیدگاه امام خمینی؛ است.

واژگان کلیدی: امام خمینی؛ قرآن، فقه حکومتی، مبانی فقه حکومتی، ولایت، ولایت فقیه.

۴. مقایسه تطبیقی فقه حکومتی از دیدگاه صاحب جواهر و میرزای نائینی

اثر عباسعلی مشکانی سبزواری، با راهنمایی آیت‌الله قوامی و مشاوره حجت الاسلام دکتر برجی، برای دوره سطح سه حوزه، نگارش یافته و در پاییز ۱۳۹۳ مورد دفاع قرار گرفته است. چکیده: در مطالعه و بررسی مقایسه‌ای دیدگاه‌ها و نظرات مرحوم صاحب جواهر و میرزای نائینی و سیره فقهی و اجتهادی این هر دو بزرگوار پیرامون مسئله رویکرد حکومتی به فقه، درمی‌یابیم که رویکرد کلی ایشان به این مسئله مثبت بوده و هر دو بزرگوار را می‌توان در جرگه موافقان و معتقدان به رویکرد حکومتی به فقه قرار داد. این هر دو اندیشمند با برداشتی مشترک از واژگان فقه، حکومت و ضرورت آن، زمینه همداستانی خود در زمینه فقه حکومتی را فراهم می‌آورند. در ادامه با اعتقاد اشتراکی به برخی مبانی فقه حکومتی، از قبیل جامعیت و گستره حداکثری شریعت، آمیختگی دین و سیاست و اعتقاد به ولایت فقیه، زمینه مساعدتری برای انتساب این اندیشه به خود را فراهم آورده‌اند. نگرش حکومت و اجتماعی به منابع نقلی (قرآن و سنت) و منابع عقلی (عقل، مصلحت و سیره عقلاء) به عنوان منابع فقه حکومتی نیز از دیگر نشانه‌های رویکرد حکومتی ایشان به فقه می‌باشد. اهتمام و به کارگیری برخی از عناصر و شاخص‌های فقه حکومتی از قبیل زمان و مکان، منطقه الفراغ (به معنای صحیح آن که با جامعیت شریعت منافاتی ندارد)، نگرش سیستمی به شریعت، مقاصد الشریعه و ملاکات احکام و پذیرش حکم حکومتی و جواز اصدار آن از سوی حاکم عادل جامعه اسلامی در سیره و رویه فقهی و اجتهادی این هر دو اندیشمند، صحت انتساب رویکرد حکومتی به فقه به ایشان را مسجل می‌نماید.

واژگان کلیدی: فقه حکومتی، صاحب جواهر، میرزای نائینی، مبانی فقه حکومتی، منابع فقه حکومتی، عناصر و شاخص‌های فقه حکومتی.

۵. بررسی رابطه فقه و حکومت بر اساس آراء امام خمینی

این پایان نامه توسط خانم مطهره طالبی با راهنمایی آیت الله سید محمد مسویو بجنوردی و مشاوره آیت الله عباسعلی روحانی، برای دوره ارشد پژوهشکده امام خمینی، در سال ۱۳۹۲ نگارش و دفاع شده است.

چکیده: بررسی رابطه فقه با حکومت، یا دین با سیاست، موضوعی است که همزمانی با پیدایش و گسترش اسلام، در میان مردم داشته و دارد. تأکیدات امام؛ بر این همانی فقه و حکومت و یا در هم تنیدگی اسلام و سیاست بر اساس سیره و رویکرد حضرت رسول اکرم (ص) و سایر معصومین: به این مساله می‌باشد. از سوی دیگر برای رشد و موفقیت و رسیدن به سعادت در همه‌ی ابعاد و زمینه‌ها در دنیا و آخرت باید بستر لازم برای اجرای همه‌ی احکام اسلامی وجود داشته باشد، و این بستر تنها در جامعه‌ی اسلامی که حکومتی اسلامی در آن جریان دارد، فراهم می‌باشد. لذا امام؛ به لزوم بهره‌مندی از حکومت اسلامی از یک سو و لزوم اسلامی بودن و شرعی بودن همه‌ی مسائل جامعه‌ی اسلامی و حکومت اسلامی از سوی دیگر اذعان داشتند. امام؛ حکومت را فلسفه‌ی عملی تمام فقه بیان نموده و فقه را پاسخگویی جامع برای هر آنچه که انسان با آن مواجه است می‌دانند.

واژگان کلیدی: اسلام، امام خمینی، حکومت، دین، سیاست، فقه.

۶. مقایسه تطبیقی فقه حکومتی از دیدگاه شهید صدر و امام خمینی

اثر حجت الاسلام رضا فخاری با راهنمایی حجت الاسلام مهاجرنیا و مشاوره حجت الاسلام صادق محمدی برای سطح سه حوزه نگارش و در سال ۹۳ مورد دفاع قرار گرفته است.

چکیده: گفتمان فقه حکومتی چندی است در محافل علمی مطرح شده و نگاه صاحب‌نظران را به خود جلب کرده است. این گفتمان در انتقاد و اعتراض به رویکرد فردی و غیرحکومتی که از سالیان دور در سرشت حوزه‌های علمیه - به دلیل برکناری و فاصله فقه و فقه‌ها از حکومت و جامعه - نهادینه شده بود و حتی پس از انقلاب اسلامی و تشکیل حکومت اسلامی نیز همچنان ادامه دارد، شکل گرفته است. و امروز ضرورت عصر جدید و نظام اسلامی تلقی می‌شود. در این رویکرد برخلاف رویکرد فقه فردی که اغلب به بخش عبادی و فردی احکام اسلامی توجه می‌شود و نیز دلالت‌ها و ابعاد اجتماعی نصوص در استنباط مورد توجه قرار نمی‌گیرد؛ اولاً به ابعاد اجتماعی اسلام نیز همانند بعد فردی و عبادی توجه شایانی می‌شود؛ ثانیاً دلالت‌ها و احتمالات اجتماعی نصوص در استنباط مورد نظر قرار می‌گیرد. به تعبیر دیگر با رویکرد حکومتی و اجتماعی به نصوص و احکام شرعی نگاه می‌شود و اینکه مناسبت احکام استنتاجی در یک نظام حکومتی اجرا شود و در پایان کارآمدی احکام اثبات شده در فرآیند اجرا شرط حجیت احکام تلقی می‌گردد. توجه به دو عنصر زمان و مکان (احکام ثابت و متغیر) در استنباط و عنصر مصلحت نظام در اجرا، کارایی عقل، عرف و سیره عقلا، مقاصد و اهداف شریعت و... در تولید فقه حکومتی، ولایت فقیه

و احکام حکومتی و ...، مؤلفه‌های اساسی در فقه حکومتی تلقی می‌شود. در این پژوهش، ماهیت فقه حکومتی، تفاوت آن با فقه فردی و رایج حوزه‌ها؛ مبادی، مبانی، اصول و قواعد فقه حکومتی و تفاوت آن با مبادی و مبانی فقه فردی، مؤلفه‌ها و مسائل اساسی این نوع رویکرد به فقه و پیامدهای این نوع نگاه و رویکرد به فقه مورد بررسی قرار می‌گیرد. در این پژوهش، این مباحث از زاویه نگاه دو عالم برجسته (امام خمینی و شهید صدر) که چنین رویکردی به فقه و اجتهاد داشتند و تلاش فراوانی در تولید و توسعه آن نمودند، بررسی می‌شود.

واژگان کلیدی: فقه، فقه حکومتی، امام خمینی، شهید صدر، زمان و مکان، حکم حکومتی.

۷. تأثیر و تأثر متقابل فقه و جامعه

اثر محمدرضا ضمیری با راهنمایی دکتر محمود تقی زاده و مشاوره دکتر عماد افروغ برای کارشناسی ارشد موسسه امام خمینی در سال ۱۳۸۱ نگارش و دفاع شده است.

چکیده: این رساله تأثیر و تأثر متقابل فقه و جامعه در تاریخ فقه شیعه را با تأکید بر نظریه کارکردگرایی بررسی کرده و در صدد پاسخگویی به این دو سؤال اصلی بوده است که آیا جامعه و ساختارهای اجتماعی در پیدایش معرفت فقهی تأثیر دارد یا خیر؟ اگر تأثیر دارد شواهد تجربی آن، و از سوی دیگر مکانیزم این تأثیرگذاری کدام است؟ سؤال دوم آن است که آیا متقابلاً فقه بر جامعه و هنجارهای اجتماعی تأثیر می‌گذارد یا خیر؟ اگر تأثیر می‌گذارد، شواهد تجربی آن کدام است؟ محقق پس از گردآوری داده‌ها و اطلاعات، در تحلیل و تبیین آنها به این نتیجه رسیده است که بنابر تأیید شواهد تاریخی، ساختارهای اجتماعی و تحولات سیاسی و فرهنگی در نوع برداشتهای فقیهان از منابع فقه اثر می‌گذارد و فقیه در استنباط مباحث اجتماعی باید به این زمینهای اجتماعی توجه داشته باشد. البته گفتنی است این تأثیر تنها در قالب شکل و قالب معرفت قابل تصدیق است؛ آن هم به صورت علت اعدادی و نه علت تامه. همچنین شواهد تجربی حاکی از آن است که در مقاطع متعددی فقه بر رفتارهای جامعه مسلمین و هنجارهای و حتی نهادها و سازمانهای اجتماعی آنان تأثیر گذاشته است.

واژگان کلیدی: فقه، اجتهاد، معرفت فقهی، جامعه، تأثیر و تأثر متقابل فقه و جامعه.

۸. بررسی وظایف فرد و دولت در تحقق شریعت

این پایان نامه توسط رضا خراسانی به راهنمایی حجت الاسلام میراحمدی و مشاوره حجت الاسلام لکزایی برای دوره کارشناسی ارشد در دانشگاه باقرالعلوم نگاشته شده است.

چکیده: نگارنده در پاسخ، به پرسش اساسی پژوهش که در فقه سیاسی معاصر شیعه چه نسبتی میان وظایف فرد و دولت در تحقق شریعت وجود دارد؟ فرضیه‌ای این گونه مطرح می‌کند: «در فقه سیاسی معاصر شیعه میان وظایف فرد و دولت در تحقق شریعت یک نسبت تعاملی وجود دارد. بر این اساس، فرد دولت ساز اما دولت زمینه ساز تلقی می‌شود. وظیفه فرد اجرای

شریعت است اما این تکلف را با تأسیس دولت می‌تواند به طور کامل‌تری به انجام رساند» جهت آزمون فرضیه، رساله در پنج فصل سازماندهی و تدوین می‌گردد.

۹. تأثیر متقابل فقه سیاسی و جمهوری اسلامی ایران (با تأکید بر دهه اول)

اثر کمال اکبری با راهنمایی حجت الاسلام ارسطا و مشاوره حجت الاسلام لکزایی، برای دوره دکتری دانشگاه باقرالعلوم در سال ۱۳۹۱ نگارش و دفاع شده است.

چکیده: بررسی تأثیر متقابل فقه سیاسی و جمهوری اسلامی ایران مقایسه نمودن دو مولفه‌ای است که یکی از آنها از جنس علم و دیگری یک عینیت اجتماعی است. و سوال اساسی تحقیق این است با توجه به شکل‌گیری جمهوری اسلامی ایران بر اساس فقه سیاسی شیعه و تئوری ولایت فقیه تحولات دهه اول انقلاب اسلامی و شکل‌گیری جمهوری اسلامی چه تأثیری در فقه سیاسی شیعه داشته و از سوی دیگر ساختارها، قوانین و خط‌مشی‌ها در جمهوری اسلامی ایران چه مقدار بر اساس فقه سیاسی شکل گرفته است؟ از تأثیرات فقه سیاسی تشکیل جمهوری اسلامی است که محصول نظریه پردازان فقه‌ها و عالمان دینی در عصر مدرن بود. تشکیل یک نظام سیاسی محصول بنیادهای نظری عمیق و دقیقی است که در بستر یک حرکت فکری غنی امکان تحقق دارد و جمهوری اسلامی نیز که در پی انقلاب بزرگ اسلامی در ایران اتفاق افتاد دارای بنیادهای نظری و فقهی بود که از سوی فقه‌ها به ویژه رهبری نهضت امام خمینی؛ تبیین و ترویج می‌گشت. تأثیر مهمی که فقه سیاسی شیعه بر جمهوری اسلامی ایران داشته است شامل «مبانی نظام»، شکل «نظام سیاسی»، اسم «نظام سیاسی»، «ساختارها» و «نهادهای نظام» و همچنین «قوانین» و «سیاست‌های کلان» می‌شود. تأسیس جمهوری اسلامی ایران موجب تأثیراتی در فقه سیاسی شد و این تأثیر را می‌توان در عرصه‌هایی نظیر شیوه استنباط و روش فقه پژوهی تا شناسایی موضوعات جدید و گشوده شدن افق‌های جدید در عرصه‌های سیاسی اجتماعی ملاحظه کرد. پس از تشکیل جمهوری اسلامی و افزایش نیاز به مباحث فقهی جهت پاسخگویی به بسیاری از سؤالات و فراهم شدن زمینه‌های تتبع فقهی، افق‌های جدیدی فرا روی فقها در نوع نگاه به مسائل فقه سیاسی پدید آمد که برخی از آنها عبارتند از: نظام وار شدن ولایت فقیه، تحول در نگاه به امر به معروف و نهی از منکر، برداشت‌های مردم‌گرایانه از فقه سیاسی، تبیین مباحث فقه سیاسی با استفاده از اصطلاحات رایج در علوم سیاسی و حقوق عمومی و دیگر موارد مهم در عرصه فقه سیاسی. نهایتاً اینکه مهمترین تعامل فقه سیاسی و جمهوری اسلامی ایران رسیدن به نظام‌سازی است. نظام‌سازی فرایندی است که زمان طولانی برای انجام و تکمیل آن لازم است و فقه شیعه نیز که تا پیش از انقلاب اسلامی ایران نظام سیاسی را تجربه نکرده بود در تئوری نیز به ساخت نظام جامع اقدام نکرده بود. پس از انقلاب اسلامی اولین قدمها را به لحاظ تئوریک حضرت امام؛ برداشت و بر پایه فقه، نظام نوینی را پایه‌گذاری کرد.

واژگان کلیدی: فقه سیاسی، فقه سیاسی شیعه، جمهوری اسلامی ایران، تحول، تأثیر و تأثر، نظام سازی

۱۰. وجوه فقهی نقش مردم در حکومت دینی

اثر سید محسن طباطبائی فر، با راهنمایی حجت الاسلام سید نورالدین شریعتمداری و مشاوره حجت الاسلام بهروز لک، برای دوره دکتر دانشگاه باقرالعلوم در سال ۱۳۸۹ نگاشته و دفاع شده است.

چکیده: تأسیس جمهوری اسلامی در ایران و تأکید بر توأمانی وجوه جمهوریت و اسلامیت نظام با یکدیگر، پدیدآورنده پرسش‌هایی در زمینه چگونگی هم‌نشینی این دو مفهوم با یکدیگر است. با توجه به پس زمینه فقه محور جامعه ایرانی و ارائه سؤالات گوناگون فردی و اجتماعی به فقه و توقع شنیدن پاسخ از متولیان آن؛ بررسی نظریه فقهی نقش مردم در حکومت، از اهمیت غیرقابل تأخیری برخوردار است. اینکه رویکردهای اجتهادی چه امکانات و نقشی در تدارک وجوه فقهی نقش مردم در حکومت دارند؟ دو دسته پاسخ در فقه قابل ردیابی می‌باشد، نخست رویکردی که درباره حضور مردم در حکومت نظر خوبی نداشته و تلاش می‌کند مبانی ین عرصه مانند حق، آزادی، مساوات و عقل را به گونه‌ای تفسیر کند که با نظریه نصب حاکم و محدودیت اجتماعی مردم سازگار باشد. بر این اساس، مفاهیم مطرح در فقه مانند: بیعت، شورا، وکالت و امر به معروف و نهی از منکر نیز به گونه‌ای تحلیل می‌شوند که در خدمت حاکمیت باشند. از آثار و لوازم این رویکرد، قبول نقش کارکردی مردم در حکومت و پذیرش شرع به مثابه قانون اساسی حکومت دینی می‌باشد. رویکرد دوم با التزام به روش اجتهادی و منابع فقهی، تلاش دارد برداشت تازه‌ای از مبانی موجود در فقه مانند: حق، آزادی، مساوات و عقل، در زمینه نقش مردم در حکومت داشته باشد. این رویکرد با تسری دیدگاه خود به مفاهیمی مانند بیعت، وکالت، شورا و امر به معروف و نهی از منکر، از ظرفیت آن‌ها برای فراهم‌آوری نظریه مردم سالار دینی استفاده می‌کند. براساس این رویکرد متون فقهی نقشی اصالی برای حضور مردم در حکومت قائل بوده و عرصه‌هایی برای قانون‌گذاری عرفی بر مبنای وکالت از مردم، قابل شناسایی می‌باشد. این نوشتار ضمن تبیین دیدگاه‌های دو رویکرد فوق، در سه عرصه مبانی، مفاهیم، لوازم و آثار، نقاط همپوشانی و افتراق آن‌ها را شناسایی و نهایتاً تأکید می‌کند که هر یک از رویکردهای فقهی، بنا بر نوع برداشتی که از متون فقهی داشته‌اند، سطحی از حضور مردم را به رسمیت شناخته‌اند.

گزارش توصیفی
اقدامات علمی ناظر به
نیازهای انقلاب اسلامی
(فقه حکومتی و علوم
انسانی اسلامی)